

13. Там само, спр. 4907, арк. 116.
14. Там само, спр. 4985, арк. 92–93.
15. Там само, спр. 5078, арк. 37.
16. Малярчук О. М. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) / О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 548 с.

В статье на основе анализа широкого круга исторических источников и литературы проанализированы новые подходы к ведению сельского хозяйства на социалистических началах в условиях Ивано-Франковской области во второй половине XX века, особенности структуры животноводства и системы земледелия колхозов низменных, предгорных и горных районов, определенные достижения, просчеты и приобретенный исторический опыт крестьянства Украины.

Ключевые слова: сельское хозяйство, Ивано-Франковская область, колхозы, мелиорация, химизация, растениеводство, животноводство, механизация.

Based on the analysis of a wide range of historical sources and literature new approaches to agriculture on a socialist basis in terms of the Ivano-Frankivsk region in the second half of the twentieth century have been reviewed in the article. The special structure of the livestock and farming systems of collective farms of the low-lying, piedmont and mountainous areas, certain achievements, failures and acquired historical experience of the peasantry of Ukraine have been considered.

Keywords: agriculture, Ivano-Frankivsk region, collective farms, amelioration, chemicalization, crop growing, animal husbandry, mechanization.

УДК 314.743 (477): 94 (437)

Петро ФЕДОРЧАК, Андрій ЯВОРСЬКИЙ

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (20-30-ті рр. XX ст.)

У статті розкрито процес формування української еміграції у Чехословаччині в 20-30-х рр. XX ст. Значну увагу приділено поглядам Т. Масарика та його впливу на державну політику щодо емігрантів. Розглянуто шляхи появи українців у Чехословаччині, простежено динаміку їх чисельності протягом зазначеного періоду. Визначено основні причини зменшення кількості українських емігрантів, а саме: їх скрутне матеріальне становище та зміни на міжнародній арені. Узагальнено науковий матеріал з досліджуваної теми, введено в обіг раніше неопубліковані джерельні матеріали.

Ключові слова: українська еміграція, політична еміграція, Чехословаччина, Т. Масарик, робітничий відділ, рееміграція.

Початок XX ст. для Європи загалом, та українських земель зокрема, ознаменувався значними геополітичними змінами, викликаними Першою світовою війною 1914–1918 рр. На українських землях ці трансформаційні процеси поглиблювались революційними подіями та громадянською війною, в ході яких український народ прагнув відродити та зберегти власну державність. Події 1917–1921 рр., в результаті яких українці зазнали поразки у боротьбі за незалежність, стали причиною еміграції значної частини активних діячів українського національного руху за кордон. Однією з країн, де протягом 20-30-х рр. XX ст. розгорнулася активна діяльність українських політичних емігрантів, стала Чехословацька республіка (ЧСР).

Дослідженню різних аспектів розвитку української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині присвячено праці С. Віднянського, О. Даниленка, В. Трощинського та ін. При цьому вони зверталися переважно до початкового етапу її формування, головню до 20-х рр. XX ст., залишаючи поза увагою трансформаційні процеси в середовищі українських емігрантів у 30-х рр. XX ст., через що дана проблема вивчена недостатньо.

Метою статті є аналіз формування української еміграції у Чехословаччині в 20–30-х рр. XX ст.

Розселення українських емігрантів за кордоном диктувались не стільки бажанням самих емігрантів, скільки політичною кон'юктурою в країнах їхнього перебування. Так, в Берліні і Белграді надавалась перевага монархістам та сепаратистам, Харбіні – ультраконсервативним колам, у Парижі – консервативно-демократичним, а в Чехословаччині – лівим демократичним течіям¹. Загальна чисельність української еміграції спочатку наближалася до 100 тис. осіб. Проте внаслідок стабілізації ситуації в Галичині у 1923 р., коли вона остаточно відійшла до Польщі, значна частина вихідців з західноукраїнських земель повернулася на батьківщину. Внаслідок цього чисельність української еміграції в Європі скоротилася до 40-60 тис. осіб, більшість з яких походила зі Східної України, зайнятої більшовиками². М. Шаповал, автор схеми загальної структури української еміграції в Європі, виділяв кілька груп емігрантів. До першої групи (до 15 тис. осіб) він відносив українців, що залишилися в ряді європейських країн внаслідок Першої світової війни. До них належали колишні військовополонені з російської армії, а також колишні військовослужбовці зі складу російських експедиційних корпусів у Бельгії, Франції, Англії та Греції. Другу групу складала українська політична еміграція (71 тис. осіб), до якої він відносив військовослужбовців УНР, ЗУНР, Кубанської Народної Республіки, урядовий апарат і працівники закордонних представництв УНР та ЗУНР й інші цивільні особи. До третьої групи зарахував близько 100 тис. українців зі складу білих армій Денікіна і Врангеля. До четвертої групи ввійшли заробітчани з західноукраїнських земель (до 30 тис.). Загалом усі чотири групи нараховували понад 200 тис. осіб³.

Одним з найбільших центрів української еміграції в 1920-30-х рр. утворився у ЧСР. Зацікавлення до цієї країни з боку української еміграції, на думку О. Даниленка, зумовлювалося двома причинами. До першої він відносив досвід чехів у національному відродженні та творенні власної державності, оскільки “протягом півстоліття вони зуміли відродити своє національне життя, виховати нову національну інтелігенцію”⁴. Другою причиною став державний та політичний устрій Чехословаччини, яка на той час по праву вважалася однією з найдемократичніших країн Європи. Важливою передумовою вибору саме цієї країни для українців були і панівні серед чехословацького суспільства русофільські настрої та прихильне ставлення до народів з Російської імперії.

На відміну від інших європейських країн, в яких опинилися емігранти з Російської імперії, у Чехословаччині до 1924 р. при наданні допомоги окремо виділялись російська та українська еміграції⁵. Така політика чеської влади багато в чому залежала від позиції президента ЧСР Т. Масарика, який безпосередньо був знайомий з українцями та їх прагненнями ще напередодні Першої світової війни. При цьому він окремо розрізняв “русинів” (українці в Австро-Угорській імперії) і “малорусів” (українці у складі Російської імперії)⁶. З першими Т. Масарик був знайомий завдяки своїй політичній (у 1891–1893 та 1907–1914 рр. був послом у віденському парламенті) та професорській (українські студенти на поч. ХХ ст. навчалися у Празькому університеті) діяльності⁷.

З наддніпрянськими українцями майбутній президент ЧСР познайомився під час свого перебування у Росії та в Україні у 1917–1918 рр., зокрема в Києві у листопаді 1917 р. – лютому 1918 р. Під час перебування в Україні Т. Масарик ввійшов у контакт з Українською Центральною Радою, брав участь у “Мітингу поневолених народів” 12 грудня 1917 р.⁸. Водночас у Києві містилися головна філія Чехословацької Національної Ради, штаб чехословацького війська і його запасні батальйони⁹. Однак зміна політичної орієнтації Української Центральної Ради, зокрема її бажання взяти участь у Брест-Литовських мирних переговорах в січні-лютому 1918 р., привела до припинення відносин між Т. Масариком та керівництвом УНР. Оскільки політична лінія Т. Масарика була антинімецькою і протиавстрійською, то союз українців з Німеччиною та Австро-Угорщиною оцінювався ним вкрай негативно. Незважаючи на розрив чесько-українських відносин після підписання Українською Центральною Радою Брест-Литовського мирного договору 27 січня (9 лютого) 1918 р., попередній досвід співробітництва Т. Масарика з представниками українського політичного керівництва позитивно вплинули на його ставлення до української еміграції після Першої світової війни.

Т. Масарик у своїй програмовій праці “Нова Європа” (1918 р.) розглядав майбутній устрій Росії як “федерацію народів”, а Україну – як “автономну частину Росії”. Тому спроба

українців отримати незалежність і відділитись від Росії, на його думку, привела б їх у німецьке ярмо¹⁰. Незважаючи на те, що президент ЧСР не визнавав права українців на державну незалежність у політичному плані, він чітко виступав за збереження їхньої культурної ідентичності та самостійний культурний розвиток. Так, чесько-український науковий діяч О. Бочковський, що безпосередньо був знайомий з президентом ЧСР, писав: “Коли для Масарика українська проблема, як політична, могла іноді викликати ті, або інші сумніви і навіть заперечування, вона, як питання культурно-національне, завжди була для нього поза всякими сумнівами. Він завжди визнавав право українського народу на власний культурний розвиток і не поділяв поглядів тих, що пропагували антиукраїнський своєрідний Kulturkampf”¹¹. Саме на цих засадах і будувалася політика чехословацької влади по відношенню до української еміграції та Підкарпатської Русі.

Питання чисельності емігрантів з території колишньої Російської імперії у Чехословаччині загалом, та її української частини зокрема, в історіографії є досить дискусійним. Його складність пояснюється кількома чинниками. По-перше, частина емігрантів не враховувалась офіційною статистикою, оскільки прибувала та перебувала в ЧСР нелегально. По-друге, еміграція в Чехословаччину частково носила транзитний характер, а сама республіка розглядалася як перевалочний пункт на шляху до західноєвропейських країн. Загалом, за підрахунками чеського дослідника З. Сладека, у 1921 р. до Чехословаччини з Росії прибуло 6 тис. емігрантів, в 1923 р. – 23 тис., в 1924 р. – 20 тис., в 1925 р. – 25 тис., 1932р. – 10,5 тис., 1936 р. – близько 9 тис., 1939 р. – 8 тис.¹². За підрахунками М. Раєва, 1 січня 1922 р. в ЧСР нараховувалось 5-6 тис. біженців з Росії, на 1 січня 1930 р. – 15184, в 1936–1937 рр. – біля 9 тис. осіб. Чехословацька статистика згадує в середньому 15 тис. емігрантів як на початку 20-х, так і на початку 30-х рр.¹³. Варто зазначити, що в цю статистику входили тільки вихідці з території колишньої Російської імперії, в тому числі й українці. Категорія галицько-буковинських українців, які напередодні Першої світової війни належали до громадян Австро-Угорської імперії, тут до уваги не бралася.

Першими українськими емігрантами, які опинилися на території ЧСР, були групи біженців (понад 1 тис. осіб), які прибули в Прагу, Оставу та деякі інші міста після захоплення російськими військами Галичини влітку 1914 р.¹⁴. У травні 1919 р. кордон ЧСР перетнули перші військові загони, зокрема “Гірська бригада” отамана Черського та частини груп “Старий Самбір”, “Глибока” і “Крукснич”, очолювані відповідно отаманом Мацейовичем, сотником Средиком і полковником Федоровичем¹⁵. Чехословацьке армійське командування задіяло їх для протидії угорським комуністичним угрупованням у Словаччині. Під час цієї операції втрати українців склали 350 поранених і вбитих¹⁶. Після завершення боїв на угорському фронті військові частини УГА були переведені в колишній табір для російських військовополонених у містечко Німецьке Яблонне в Судетах. Інтерновані тут галицькі військові частини чисельністю понад 4 тис. осіб отримали офіційну назву “Українська бригада в Німецькім Яблонні”¹⁷.

Населення табору не було сталим, оскільки влітку 1920 р. сюди прибули втікачі з польського полону (табору в місті Тухолі), біженці з Галичини та 900 колишніх військовополонених українців з італійського міста Кассіно. Відсутність інфраструктури для такої великої кількості інтернованих змусило командування збройних сил ЧСР перевести новоприбулих за 20 км від Німецького Яблонного, до табору колишніх російських військовополонених в місті Ліберцях. Цей контингент українських мігрантів отримав назву “Український робітничий табір в Ліберцях”. У вересні 1920 р. сюди також прибули підрозділи 5-ої Херсонської стрілецької дивізії Армії УНР, що складалася в основному з галичан¹⁸. Кількість таборитів постійно оновлювалася за рахунок прибуваючих з Польщі військових і цивільних галичан і від’їжджаючих робітничих груп¹⁹.

З метою уникнення конфліктів з поляками, які вважали українських військових ворожими формуваннями, уряд Чехословаччини вирішив перевести інтернованих до колишнього табору військовополонених у м. Йозефові. Мешканці Ліберецького табору прибули на нове місце дислокації навесні 1921 р., а таборити з Німецького Яблонного – восени того ж року. Цей контингент таборитів отримав офіційну назву “Український військовий табір у Йозефові”. У Німецькому Яблонному і Ліберцях залишалися тільки робітничі сотні. Станом на 24 вересня 1921 р. в Йозефовському таборі перебувало 426 старшин і 880 стрільців²⁰.

Паралельно у 1920–1921 рр. чітко окреслилась тенденція до активного переміщення українських політичних емігрантів з країн початкового перебування у Чехословаччину, й, насамперед, у Прагу. Якщо першу хвилю політичних емігрантів до цієї країни склали галичани, то в наступних переважали вихідці з Наддніпрянщини. Спочатку контингент новоприбулих здебільшого склали утікачі з таборів для інтернованих в Польщі і Румунії, а після ліквідації таборів – легальні й нелегальні цивільні емігранти. Також на території ЧСР поступово зібралась група українців з Кубані. Вона включала в себе переважно військовослужбовців кубанської армії за складу білих збройних формувань Денікіна і Врангеля, які прибували з Туреччини, Болгарії та Югославії²¹. За даними Українського Громадського Комітету (УГК), зареєстрованих протягом 10 місяців (від 16 серпня 1921 р.) 2178 осіб колишні полонені склали 6,4%, прибулі з Польщі – 40,4%, з південно-європейських (балканських) держав – 7,2%, з інших країн – 45%²². Значна частина емігрантів прибували до Чехословаччини нелегально. Через це Міністерство закордонних справ ЧСР видало розпорядження про обов'язкову реєстрацію емігрантів-нелегалів протягом 10 днів після прибуття і видачу посвідчень прибулим у республіку до 1 жовтня 1923 р. Ті, хто пізніше без візи перетнув кордон, згідно розпорядження повинні були покинути країну²³.

Після перенесення до Праги з Відня Українського Вільного Університету та відкриття нових вищих навчальних закладів (Української Господарської Академії в Подєбрадах і Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі) українська еміграція в Чехословаччині поповнилась за рахунок студентів і наукової інтелігенції. Якщо на 1 вересня 1923 р. тут нараховувалося 1360 українських студентів, то на 1 березня 1924 р. їхня кількість зросла до майже 1900²⁴. Чисельність української інтелігенції в ЧСР зростала також за рахунок тих, кого висилала більшовицька влада за межі СРСР²⁵.

За соціальним походженням з 5269 зареєстрованих УГК на 1 липня 1924 р. українців 52,4% були селянами, 12,4% – робітниками, 32,4% – представниками інтелігенції, по 1, 4% – торговцями і землевласниками²⁶. О. Даниленко, посилаючись на інші джерела, наводить дещо відмінну цифру. Так, згідно його даних, з 6 тис. зареєстрованих УГК українських емігрантів 55% склали селяни, 13% – робітники, 25% – інтелігенція, 7% – представники інших соціальних груп²⁷. Вік переважної більшості українських емігрантів (за даними С. Віднянського близько 82,6%) становив 15–34 роки²⁸.

Українська політична еміграція в Чехословаччині була відбитком соціальної структури українського народу. До політично активної частини, яка брала участь у боротьбі за українську державність в 1917–1921 рр., належали передусім міська й сільська інтелігенція та робітництво. Фізичною й найбільш чисельною силою цієї боротьби було переважно селянство. Якщо на Україні робітники співвідносились з селянами у пропорції 1 до 18, то на еміграції у пропорції 1 до 4,5. Оскільки інтелігенція й робітництво проявили більшу активність в національно-визвольних змаганнях, відносно більшою (порівняно з селянами) виявилась і їхня участь в еміграції як неминучому наслідкові поразки цих змагань²⁹. Іншою причиною такого явища стала психологія селянства: прив'язаність до землі і небажання покидати свої господарства та вирушати за кордон.

Щодо територіального походження, то найбільша частина українських емігрантів прибувала до ЧСР з Галичини – 40,9%, Правобережної України – 29,9% і Лівобережної України – 19,3%. Також еміграцію поповнювали вихідці з Буковини – 2,9%, Бессарабії – 0,8%, Кубані – 0,7% та деяких інших земель³⁰.

Сподіваючись на швидке повернення на батьківщину, українські емігранти спочатку мало дбали про інтегрування в суспільне життя держав, де перебували, а часто й чинили опір цьому процесу. Це, а також селянсько-робітничє походження та низький культурно-освітній рівень більшості емігрантів, негативно позначилось на їх соціальному статусі в країнах поселення, зокрема Чехословаччині³¹. Паралельно, як інтерновані у таборах, так і цивільні українські емігранти опинилися в скрутних матеріальних умовах проживання. Щоб якось полегшити становище підопічних, адміністрація таборів розпочала інтенсивну відправку робітничих груп по всій території ЧСР. Наприкінці 1922 р. вже налічувалося 69 робітничих відділів, де працювало понад 4 тис. чоловік³². Найчисленніші групи знаходились у Празі,

Братиславі з околицями, поблизу Йозефова (Літомержиці, Терезин), у Чеських Будейовицях, Пільзені, Пардубицях, Трачанських Теплицях, Брно, Кошице та ін.³³. Окремі сотні були зайняті на роботах в сільському господарстві, на залізниці, лісозаготівлях тощо³⁴. Таким чином, осередки української еміграції виникли майже у всіх великих містах Чехословаччини, де згодом розгорнулася її активна організаційна діяльність.

Цифри, які характеризують чисельність української еміграції у ЧСР на початку ХХ ст., у різних джерелах подаються з незначними відмінностями. Так, у Меморандумі Українського Громадського Комітету згадується про 10 тис. українців станом на жовтень 1921 р.³⁵. У часописі “Нова Україна”, що виходив у Празі в 1922-1928 рр., говориться про 20 тис. українських емігрантів на початку 1922 р.³⁶. М. Павленко на основі архівних джерел подає відомості вже про 25 тис. вихідців з українських земель у 1921-1922 рр.³⁷. Загалом чисельність українців у Чехословаччині на початку 20-х рр. ХХ ст. становила приблизно 20-25 тис. осіб.

Після остаточного розв’язання питання приналежності Галичини до Польщі офіційним рішенням країн Антанти 15 березня 1923 р. про приєднання цієї частини українських земель до Польщі, в середовищі представників галицької військової еміграції різко зросло бажання повернутися додому. При цьому та частина репатріантів, яка могла відчувати себе у безпеці в підконтрольній поляками Галичині, поверталася сюди. Ті ж, хто остерігався помсти або тиску з боку польських урядових установ, намагалися виїхати до УСРР³⁸. Паралельно велика частина українських емігрантів прагнула виїхати з Чехословаччини у країни Західної Європи в пошуку роботи.

Тенденція до виїзду українських емігрантів з Чехословаччини чітко окреслилась ще в середині 20-х рр. ХХ ст. Так, тільки з Української Селянської Спілки з 1 грудня 1924 р. по 15 березня 1925 р. у зв’язку з виїздом за кордон вийшов 41 емігрант. З них до Галичини повернулось 23 особи, а 18 виїхало у Францію³⁹. Згортання “Російської акції допомоги”, зміна правового становища і негативний вплив світової економічної кризи кінця 20-х – початку 30-х рр. значно прискорили процес скорочення чисельності української еміграції у Чехословаччині. На початку 30-х рр. ХХ ст. українським робітникам, зважаючи на складні умови емігрантського життя у ЧСР, рекомендувалось декілька способів покращення свого становища: “організованість, переїзд в інші країни, натуралізація і нарешті повернення на рідні терени”⁴⁰. Як наслідок, у листі Б. Мартоса до О. Скоропис-Йолтуховського зазначалося, що в 1930 р. у Чехословаччині проживало тільки 3 тис. українців⁴¹, що приблизно у 8 разів менше, ніж на початку 20-х рр. ХХ ст. Дослідниця С. Мотрук, користуючись іншими джерелами, згадує про приблизно 16 тис. українських емігрантів станом на 1934 р.⁴². Однак, зважаючи на відсутність контролю за українською еміграцією, точну кількість українських емігрантів на території ЧСР у 30-х рр. ХХ ст. встановити неможливо, а саме питання їх чисельності залишається дискусійним.

У кінці 30-х рр. ХХ ст. важливим фактором, який сприяв поверненню емігрантів на українські землі, стало проголошення автономії Карпатської Русі 22 листопада 1938 р., а 15 березня 1939 р. незалежності Карпатської України. Таким чином, на етнічній території України виникло державне утворення, поява якого сприймалася у середовищі українських емігрантів як перший крок до відновлення української держави.

Бажання значної частини українців у європейських країнах допомогти керівництву автономії у розбудові її основних державних інститутів привели до їх повернення з еміграції. Цей процес носив як індивідуальний, так і організований характер. Зокрема, Товариство українських інженерів у ЧСР увійшло в безпосередній контакт з міністром громадських робіт автономного уряду Карпатської Русі Ю. Реваєм, на прохання якого на територію Закарпаття з Праги перебралася частина українських інженерів-будівельників⁴³.

Цікавим явищем в історії української та російської еміграції міжвоєнного періоду, яке впливало на їх чисельність, було “зміновіхівство”. “Зміновіхівство” в історичній літературі трактується як суспільно-політичний рух частини російської та української еміграційної інтелігенції, яка відмовилася від конфронтації з більшовицьким режимом та оголосила про своє визнання радянської влади. Воно походить від назв надрукованого у вересні 1921 р. у Празі збірника “Смена вех” та однойменного щосуботнього паризького журналу, 19 номерів якого побачили світ у період з 29 жовтня 1921 по 4 березня 1922 рр. Незважаючи на те, що

“зміновіхівство” стосувалося в основному російської еміграції, звідки й походили головні його ідеологи, до цієї категорії емігрантів часто відносили й українців, які висловили бажання повернутися в СРСР⁴⁴.

“Зміновіхівство” у середовищі російської та української еміграції мало відмінний характер. У своєму російському варіанті воно було ідеологією, головним завданням якої було сприяти поверненню російської інтелігенції на батьківщину та наданні допомоги “російській” (радянській) владі в будівництві міцної імперської держави⁴⁵. В українському варіанті цей рух був наслідком невизначеності та безперспективності емігрантського життя внаслідок втрати надії на швидке відновлення української державності. До цього додавалися тяжкий матеріальний стан еміграції, повернення в УСРР визначних діячів українського національного руху (М. Грушевський, В. Винниченко, театральний діяч М. Садовський, поет В. Самійленко та ін.) і традиційно вміла більшовицька агітація, підсилена “новою економічною політикою” та українізацією. Все це привело до того, що частина українських емігрантів пішла на компроміс з радянською владою не маючи при цьому нічого спільного з симпатіями до комунізму⁴⁶.

Центр радянфільства на території ЧСР знаходився у Празі. Згідно довідки Народного комісаріату закордонних справ УСРР для ЦК КП(б)У “Про українську еміграцію в Європі”, поданої у 1926 р., найбільша частина прихильників радянської влади групувалася навколо Г. Пирхавки, в минулому члена Празької філії Української Селянської Спілки. Як вказувалось у довідці, “настроение этих кругов – уехать на Советскую Украину, приложить свои знания на советской работе, не ведя борьбы с советским правительством”⁴⁷.

Українські емігранти, опинившись на території ЧСР, почали створювати власну організаційну структуру, яка б забезпечила їх представництво перед урядом Чехословаччини, захищала інтереси і сприяла у діяльності. Основними чинниками їх об’єднання були ідеологія (соціалісти, націоналісти, гетьманці), соціальне (селяни, робітники, інтелігенція) та територіальне (Галичина, Наддніпрянина) походження, рід занять (селянське господарство, промисловість, освіта, наука, юридична чи лікарська практика тощо). На цій основі у 20–30-х рр. ХХ ст. у ЧСР виникли культурно-просвітницькі, наукові, професійні, видавничо-бібліографічні, спортивно-руханкові та ін. організації. Час створення та тривалість діяльності у них був різним, однак більшість проіснувала до 1939 р.

У цей час, внаслідок змін у міжнародних відносинах, територія Чехії увійшла як автономна одиниця до складу нацистської Німеччини під назвою “Протекторат Чехії і Моравії”. Після утворення Протекторату 20 липня 1939 р. у Празі з представників українських організацій усіх напрямів було сформовано українську комісію на чолі з судовим радником Є. Тисовським. Вона перереєструвала українські статутні організації й мала на меті тісніше об’єднати усіх українців, в тому числі емігрантів⁴⁸.

Напередодні, у червні 1939 р., німецька поліція видала постанову про тимчасову заборону діяльності усіх українських організацій та їх реєстрацію. Їм заборонялося скликати загальні збори та засідання управ, влаштовувати культурно-масові заходи тощо. Ще існуючі в Протектораті українські спілки та товариства змушені були найпізніше до 10 серпня 1939 р. подати свої статuti, звіти діяльності від часу створення, опис майна і список українців, що входили до їх складу⁴⁹. Після цього припинили своє існування багато українських організацій, причому деякі з них добровільно приєдналися до дозволених у Протектораті націоналістичного Українського національного об’єднання (УНО) і Української громади, яка підтримувала гетьмана П. Скоропадського. Так, про свою ліквідацію у 1939 р. оголосили Українське Педагогічне Товариство (7 жовтня)⁵⁰, Союз Українських Журналістів і Письменників на чужині (9 жовтня)⁵¹, Товариство Українських Інженерів (10 жовтня)⁵² та ін. Спілка Українських Лікарів проіснувала до 21 вересня 1940 р.⁵³ Після ліквідації українських установ переважна більшість українських емігрантів відійшли від активної діяльності або переїхали в ін. європейські країни.

Таким чином, розвиток української еміграції у Чехословаччині в 20–30-х рр. ХХ ст. являв собою складний процес, який розпочався після поразки українського народу у визвольних змаганнях 1917–1921 рр. Основну частину емігрантів склали військовослужбовці українських армій, що надавало перебуванню їх на території ЧСР політичного характеру. Чисельність української еміграції у міжвоєнний період не була сталою, а зменшувалась (якщо на початку

20-х рр. XX ст. вона складала 20-25 тис., то у 30-х рр. за різними даними нараховувала 3–16 тис. осіб). Причинами такої негативної динаміки стали як погіршення становища українців на території Чехословаччини, так і зміни на міжнародній арені.

1. Бублик Т. В. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки XX століття [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Бублик Тетяна Вікторівна. – К., 1997. – С. 25.
2. Даниленко О. В. Український громадський комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.) [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Даниленко Олександр Вікторович. – К., 2004. – С. 27.
3. Даниленко О. В. Українська еміграція в Чехословаччині (1920-ті роки): соціокультурний аспект / О. В. Даниленко // Етнічна історія народів Європи : зб. наукових праць. Вип. 10. – К. : Унісерв, 2001. – С. 37–38.
4. Даниленко О. В. Український громадський комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.)... – С. 28.
5. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук у формі наук. доповіді: 07.00.02 / Віднянський Степан Васильович. – К., 1997. – С. 94.
6. Бочковський О. І. Т. Г. Масарик. Національна проблема та українське питання (спроба характеристики та її інтерпретації) [Текст]. – Подєбрати : Видання Української господарської академії в ЧСР, 1930. – С. 115.
7. Там само. – С. 114.
8. Там само. – С. 140–141.
9. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині ... – С. 52.
10. Masaryk T. G. Nová Evropa (Stanovisko slovasnskè) / T. G. Masaryk. – Brno : Doplnek, 1994. – 193 s. – S. 97.
11. Бочковський О.І. Т. Г. Масарик. Національна проблема та українське питання (спроба характеристики та її інтерпретації)... – С. 180.
12. Сладек З. Русская и украинская эмиграция в Чехо-Словакии / З. Сладек // Советское славяноведение. – 1991. – № 6. – С. 26..
13. Сладек З. Русская эмиграция в Чехословакии: развитие “русской акции” // Славяноведение. – 1993. – № 4. – С. 29.
14. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині... – С. 88.
15. Павленко М. І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умов перебування (1919–1924 рр.) [Текст] / М. І. Павленко. – К., 1999. – С. 178–179.
16. Там само. – С. 179.
17. Там само.
18. Там само. – С. 180.
19. Там само. – С. 182.
20. Там само. – С. 189.
21. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище [Текст] / В. П. Трощинський. – К. : Інтел, 1994. – С. 28–29.
22. Рік праці Громадського комітету в ЧСР. – Прага, 1922. – С.9.
23. Буча А. И. Начальный этап “русской акции” чехословацкого правительства и организационное оформление белорусской диаспоры в Чехословакии (1921–1923 гг.) [Электронный ресурс] / Андрей Иванович Буча // Российские и славянские исследования : научный сборник. – Минск : Издат. центр БГУ, 2010. – Вып. 5. – С. 80–86. – Режим доступа : <http://www.rsijournal.net/nachalnyj-etap-russkoj-akcii-chexoslovackogo-pravitelstva-i-organizacionnoe-oformlenie-belorusskoj-diaspory-v-chexoslovakii-1921-1923-gg/>.
24. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище ... – С. 29.
25. Даниленко О.В. Український громадський комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.)... – С. 37.
26. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині... – С. 90.
27. Даниленко О.В. Українська еміграція в Чехословаччині (1920-ті роки): соціокультурний аспект... – С. 38.
28. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині... – С. 90
29. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище... – С. 29
30. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині... – С. 90

31. Даниленко О.В. Український громадський комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.)... – С. 45
32. Український Скиталець. – 1923. – 1 лют. – Ч.3/25.
33. Павленко М. І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії... – С. 193.
34. Там само. – С. 194.
35. Даниленко О.В. Український громадський комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.)... – С. 36
36. Григорієв Н.Я. Чесько - українські стосунки / Н.Я. Григорієв // Нова Україна. – 1922. – Ч.1. – С. 15–18. – С. 17
37. Павленко М. І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії... – С. 190
38. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3839, оп.1, спр.62, арк. 223.
39. Там само, спр. 49, арк. 234.
40. Робітничі Вісті. – 1931. – 24 груд. – Ч. 4. – С. 4.
41. Українська політична еміграція 1919–1945 : Документи і матеріали. – К. : Парламентське вид-во, 2008. – С. 394.
42. Мотрук С. М. Становище українців у Чехії у ХХ-на початку ХХ1 століть / С. М. Мотрук // Вісник Київського національного університету ім.Тараса Шевченка : Історія. – 2004. – Вип. 74/76. – С. 93.
43. ЦДАВО України, ф. 3940, оп. 2, спр. 3, арк. 67.
44. Єфіменко Г. Г. Зміновіхівство [Електронний ресурс] / Г. Г. Єфіменко // Енциклопедія історії України. Т. 3 : Е-Й / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. – К. : Наукова думка, 2005. – 672 с. – Режим доступу : <http://www.history.org.ua/?termin=Zminovikhivstvo>.
45. Там само.
46. Вагіна О.М. Студенти-українці в еміграції в європейських країнах (1918–1939 рр.) / О.М. Вагіна // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – 1998. – Вип. IV. — С. 79.
47. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали... – С. 258.
48. Бойчак М. П. Українські лікарі за кордоном (Польща 1920–1924, Чехословаччина 1922–1940 рр.) / М. П. Бойчак, Р. М. Лякіна. – К. : Медінформ, 2009. – С. 162.
49. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 1101, арк. 151.
50. ЦДАВО України, ф. 3940, оп. 2, спр.3, арк. 28.
51. ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр.1099, арк. 57 зв.
52. ЦДАВО України, ф. 3940, оп. 2, спр.3, арк. 67.
53. Бойчак М. П. Українські лікарі за кордоном (Польща 1920–1924, Чехословаччина 1922–1940 рр.) ... – С. 164.

В статтє раскрыт процесс формирования украинской эмиграции в Чехословакии в 20–30-е гг. XX века. Значительное внимание уделено взглядам Т. Масарика и его влиянию на государственную политику относительно эмигрантов. Рассмотрены пути появления украинцев в Чехословакии, прослежена динамика их количества на протяжении указанного периода. Определены основные причины сокращения количества украинских эмигрантов, а именно: ее тяжелое материальное положение и изменения на международной арене. Обобщен научный материал по исследованной теме, введены в оборот раньше неопубликованные исходные материалы.

Ключевые слова: украинская эмиграция, политическая эмиграция, Чехословакия, Т. Масарик, рабочий отдел, реэмиграция.

The article deals with the formation of the Ukrainian emigration in Czechoslovakia in the 1920–1930s. Special attention is paid to the views of T. Masaryk and his influence on the governmental immigration policy. The ways of appearance of the Ukrainians in Czechoslovakia, the dynamics of the Ukrainian population during this period have been traced. The main reasons for the reduction the number of the Ukrainian immigrants have been defined such as difficult financial situation and changes in the international arena. Scientific materials as well as previously unpublished sources have been overviewed.

Key words: Ukrainian emigration, political emigration, Czechoslovakia, T. Masaryk, labor department, re-emigration.